УДК 802.0:800.866

ПРО КРИТЕРІЇ КЛАСИФІКАЦІЇ ТЕРМІНОЛОГІЧНИХ СЛОВНИКІВ (НА МАТЕРІАЛІ АВТОМОБІЛЬНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ)

Фогель Г.Б., аспірант

Запорізький державний університет

Проблема адекватних термінологічних словників (ТС) неодноразово розглядалася в сучасній науково-технічній лексикографії, проте дотепер, у зв′язку із цілою низкою чинників, для цього типу словника не вироблено чітких критеріїв. Здається, це пов'язано зі складністю виділення «чистого типу» словника. Очевидно, це питання потребує як теоретичного, так і практичного розгляду. З теоретичної точки зору необхідно насамперед достатньо жорстко окреслити усі параметри ТС як на макро-, так і на мікрорівні; у практичному аспекті — у першу чергу вивчити потреби і запити основного користувача ТС — перекладача.

Ми підійшли до обох задач через (а) вивчення вже наявних словників та їхніх класифікацій і (б) анкетування практикуючих перекладачів.

У цій статті викладена та частина результатів дослідження, що підтверджує необхідність пошуків у цій області, тобто розробки параметрів словника, який адекватно інтерпретує мовний матеріал і позамовні реалії конкретних науково-технічних галузей.

Аналіз 11 словників [1 — 11] й опитування перекладачів ЗАТ «АвтоЗАЗ — ДЕУ» показали, що жодне з видань не задовольняє користувача повною мірою. Основні причини невідповідності, на наш погляд, криються в тому, що авторами як одномовних [9], так і двомовних ТС [1 — 8; 10; 11] не враховувався ряд критеріїв при їхньому упорядкуванні. Аналізуючи мікроструктуру словників, ми помітили такі недоліки:

1. Більшість ТС містять у собі терміни, що стосуються не тільки автомобілів, але й металообробки [1; 5], механічної обробки дерева [8], типів тракторів [6] і т.д. Певне, тому в них спостерігається, з одного боку, відсутність деяких вузькоспеціальних термінів, а з іншого боку – перенасиченість ЛО із суміжних галузей. Прикладом може бути термін *power-frame tractor* (самохідне шасі), що часто застосовується в літературі з автомобілебудування, проте, який знаходиться серед 50 термінологічних словосполучень, що позначають види тракторів в англо-російському автотракторному словнику [6, 576], а це цілком не відповідає законам лексикографічного опису термінолексики.

2. Практично в усіх проаналізованих виданнях [1; 4 — 7; 10], за винятком деяких навчальних словників [3], відсутня фонетична транскрипція, що призводить до неправильного запам'ятовування вимови терміна користувачем.

3. У двомовних ТС найчастіше відсутні графічні елементи [1; 9; 11], які особливо необхідні для адекватного розуміння термінів, що позначають вузли, агрегати, деталі автомобіля. Наведемо як приклад термін *no-draft ventilation* (безпротягова вентиляція) [6]. Для неспеціаліста буде незрозумілим, чим відрізняється цей тип вентиляції від інших. Але якщо є рисунок, стає зрозумілим, що така вентиляція здійснюється через вітрове скло (див. рис.1).

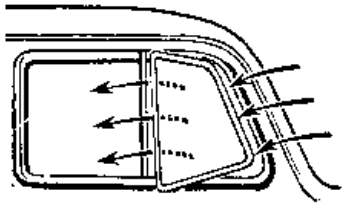

Рис. 1. No-draft ventilation — безпротягова вентиляція

4. В усіх виданнях [1; 3 — 11], за винятком одного [2], відсутні елементи енциклопедування, які також сприяють детальному поясненню того чи іншого терміна.

5. У багатьох ТС відзначається такий недолік, як неточність перекладу (можливо, це пов'язано з тим, що ТС складаються лінгвістами, а не спеціалістами визначеної сфери діяльності). Показовий у цьому сенсі ряд 10 термінологічних словосполучень, вибраний з комп'ютерного варіанта автомобільного словника в перекладачі Promt 99 — жодне з них адекватно не перекладено (див. таблицю 1). А в чотирьох випадках переклад узагалі відсутній.

Таблиця 1. Термінологічні словосполучення.

термінологічне словосполучення англ. мовою	переклад Promt 99	російський еквівалент
engine block	машинный блок	блок цилиндров
reciprocating gear	шестерня заднего хода	коленчатый вал
timing gear	зубчатое колесо	маховик
clutch	муфта	сцепление
gearbox unit 3/4 cv	----	коробка скоростей 2х-цилиндрового двигателя
gearbox unit 5/7 cv	----	коробка скоростей 4х-цилиндрового двигателя
front axle	передняя ось	передний мост
rear axle	задняя ось	задний мост
controls	----	рулевые тяги
brake pipes	----	тормозные трубки

Рішення цих завдань лежить у розробці чітких критеріїв класифікації ТС. Нами було проаналізовано 6 класифікацій ТС, що дозволило зробити деякі узагальнення. Всіма авторами вказується така **сукупність критеріїв**: *за кількістю поданих мов, за повнотою поданих ЛО, за розташуванням ЛО, за ступенем сучасності ЛО, за принципами тлумачення ЛО, за використанням ЕОМ.*

За кількістю поданих мов усі типи словників можна поділити на одномовні, двомовні і багатомовні [12, 199; 13, 75; 14, 116]. Існує також поділ загальних і ТС на одномовні і перекладні [15; 16; 17]. Українські термінографи, зокрема Крижанівська А.В., розглядаючи ТС як одномовні і перекладні, підрозділяють останні:

- за орієнтацією (на якого споживача розрахований (на робітників культури, преси, радіо, перекладачів і т.д.);
- за обсягом (великі, середні й малі);
- за кількістю мов (двомовні, тримовні й багатомовні, що можуть бути лише перекладними, тлумачно-перекладними, енциклопедичними, з елементами етимології) [18, 105].

За повнотою поданих ЛО — на повні, середні, скорочені [12, 199; 13, 75; 14, 116].

За розташуванням ЛО — на алфавітні, алфавітно-гніздові, зворотні й частотні[13, 75].

За ступенем сучасності ЛО словники розподіляються на узуса та історичні [13, 75].

За принципом тлумачення ЛО існує поділ словників на енциклопедичні, тлумачні [12, 199], перекладні й системні [13, 75], а також на словники-сло́вники [14, 116].

За використанням ЕОМ як загальні, так і ТС розділяються на словники, безпосередньо адресовані людині й опосередковані словники, орієнтовані на ЕОМ [13, 75; 19, 6; 19, 96 — 97]. При цьому деякі дослідники підрозділяють ТС, безпосередньо адресовані людині, на одномовні словники (включаючи збірники рекомендованих термінів й термінологічні Держстандарти), перекладні словники, а також частотні словники термінів, рубрикатори й класифікатори; словники, орієнтовані на ЕОМ - на інформаційно-пошукові тезауруси, словники і класифікатори для АСУ, власне машинні словники (словники основ, афіксів, флексій), застосовувані в системах автоматичної переробки тексту [19, 6; 19, 96-97].

До специфічних ознак ТС можна віднести розмежування *за поданою галуззю або галузями знання, за спеціальним призначенням, за призначенням, за ступенем нормованості узусу.*

За поданою галуззю або галузями знання існує поділ ТС на галузеві, вузькогалузеві, багатогалузеві (у тому числі політехнічні) [12, 199; 13, 75].

За спеціальним призначенням - як понятійні, частотні, зворотні [12, 199; 13, 75].

За призначенням: для спеціалістів різного освітнього рівня — науковців, практиків, студентів, що навчаються у ПТУ, школярів і т.д. [13, 75]; навчальні, масові, вузькоспеціальні (наукові, технічні і т.д.) [14, 116].

За ступенем нормованості узусу — як нормативні [13, 75].

При цьому ТС, як і інші типи словників, характеризуються за сукупністю ознак. Так, одномовні ТС бувають енциклопедичними або тлумачними, понятійними, частотними або зворотніми й одночасно галузевими, вузькогалузевими або багатогалузевими, повними, середніми або скороченими. Двомовні й багатомовні ТС можуть бути галузевими, вузькогалузевими або багатогалузевими і при цьому повними, середніми або скороченими (крім вузькогалузевих, що, як правило, бувають повними) [12, 199].

Виходячи з вищевикладеного, ми пропонуємо такі розмежувальні ознаки для ТС:

- *за призначенням* — вузькоспеціальний, розрахований на робітників автомобільної промисловості, оскільки, на наш погляд, тільки вузькоспеціальні словники можуть характеризуватися повнотою словника;
- *за поданою галуззю або галузями знання* — вузькогалузевий, щоб уникнути перенасиченості ЛО із суміжних галузей і відсутності деяких вузькоспеціальних термінів;
- *за розташуванням термінів* — алфавітно-гніздовий з ідеографічними елементами для більш чіткого розуміння того або іншого терміна;
- *за кількістю поданих мов* — двомовний (англо-російський і російсько-англійський), тому що словник розрахований на робітників СП;
- *за принципом тлумачення термінів* — перекладний з елементами тлумачення, оскільки ТС словник є призначеним для перекладачів ;
- *за наявністю і принципом семантизації термінів* — тлумачний з елементами енциклопедизації;
- *за складом сло́вника* — повний, тому що вузькогалузевий словник характеризується повнотою сло́вника;
- *за використанням ЕОМ* — словник, адресований людині.

Усі названі вище критерії дозволять упорядникові ТС найбільш чітко розробити його макро- й мікроструктуру, що надалі допоможе користувачу максимально ефективно застосовувати словник у своїй роботі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Англо-русский политехнический словарь. — М.: Советская энциклопедия, 1971. — 671с.
2. Англо-русский словарь по технологии машиностроения и металлообработке. — М.: Русский язык, 1990. — 958с.
3. Англо-русский тематический иллюстрированный энциклопедический словарь. — Харьков: Весть, 1998. — 784с.
4. Бгашев В.Н., Долматовская Е.Ю. Учебный англо-русский словарь-справочник для машиностроителей. — М.: Высшая школа, 1991. –112с.
5. Гольд Б.В. и др. Англо-русский автотракторный словарь. — М.: Советская энциклопедия, 1972. — 703с.
6. Кречетников С.И. и др. Англо-русский словарь по машиностроению и металлообработке. — М.: Главная редакция института научно-технических словарей физматгиза, 1969. — 661с.
7. Кузнецов Б.В. Русско-английский словарь научно-технической лексики. — М.: Русский язык, 1986. — 655с.
8. Машиностроение: русско-английский терминологический словарь. — М., 1992. — 150с.

9. Словарь активного усвоения лексики английского языка. — М.: Русский язык, 1988. — 710с.

10. Тверитнев М.В. Англо-русский и русско-английский автомобильный словарь. — М.: РУССО, 1996. — 384с.

11. Шварц В.В. Краткий иллюстрированный русско-английский словарь по машиностроению. — М.: Русский язык, 1980. — 223с.

12. Перерва В.М. О принципах и проблемах отбора терминов и составления словника терминологических словарей // Проблематика определений терминов в словарях разных типов. — Л.: Наука, 1976. — С. 196-204.

13. Комарова З.И. Семантическая структура специального слова и ее лексикографическое описание. — Свердловск: Изд-во Уральского ун-та, 1991. — 156с.

14. Развитие терминологии на языках союзных республик СССР: общая проблематика. — М. Наука, 1986. — 268с.

15. Мостовий М.І. Лексикологія англійської мови. — Харьков: Основа, 1993. — 256с.

16. Щерба Л.В. Избранные работы по языкознанию и фонетике. Том 1. — Л.: ЛГУ, 1958. — С.54-91.

17. Реформатский А.А. Мысли о терминологии // Современные проблемы русской терминологии. — М.: Наука, 1986. — С.163-198.

18. Крыжановская А.В., Симоненко Л.А. Актуальные проблемы упорядочения научной терминологии. — К.: Наукова думка, 1987. — 162с.

19. Головин Б.Н., Кобрин Р.Ю. Лингвистические основы учения о терминах. — М.: Высшая школа, 1987. — 104с.